

La veu de les dones

Discurs pronunciat per Doris Lessing, el 20 de maig de 1999, en la cerimònia de lliurament del XI Premi Internacional Catalunya.

A vegades és difícil explicar per què tenim certa predilecció per un país, una ciutat, un lloc... o una persona. Però tots sabem a què ens referim quan diem: “Em sento com a casa a...”. En el meu cas, a Barcelona. Vaig visitar aquesta ciutat per primer cop l’any 1951, durant un viatge que vaig fer per tot Espanya abans que comencés a haver-hi turisme, una situació que ara ens costa d’imaginar. Quan arribaves a una ciutat en cotxe, la gent sortia al carrer per admirar aquell vehicle i aquella indumentària estrangers, desconeguts; però, al cap de pocs anys, tot allò hauria canviat. Encara avui recordo les primeres impressions que vaig tenir de la ciutat, primer l’originalitat estimulante de l’arquitectura gaudiniana i després, alguna cosa discretament elegant, inoblidable. Penso que Barcelona ha estat des de sempre un lloc de referència per als viatgers entenimentats, que hi troben alguna cosa que no troben a cap altre lloc. De què es deu tractar? Bé, és aquí on rau el problema. Barcelona té una atmosfera pròpia, un no-sé-què únic que s’observa a primer cop d’ull i que no és pròpiament espanyol ni francès. Catalunya ha estat sempre un pont entre l’esperit fosc d’Espanya i els aires més suaus del sud de França. Ningú que passegés pels carrers de Barcelona no diria: “Això és com la Provença.” Però Catalunya i la regió francesa que va esdevenir el Llenguadoc tenen molts punts en comú, i les cançons i els poemes dels trobadors també mostren molts aspectes coincidents amb els cantants i els poetes de Catalunya. La poesia de la Provença té una màgia que també trobem aquí; un atractiu burleta que captiva, que sedueix i que s’esmuny.

He estat aquí com a visitant, i sempre que vinc, en el moment d’arribar, podríem dir que examino l’aire, com si busqués si encara conserva aquella qualitat. Sí, que la conserva, però de què es tracta? Ho sentis en les veus, en el riure, en la música. En una de les meves visites, tots els carrers de Barcelona estaven inundats de roses vermelles –tothom en duia–. És aquell costum meravellós que teniu de regalar-vos llibres i roses vermelles durant un dia en concret. Aquesta festa expressa l’essència d’aquesta ciutat: uneix poesia, literatura i erudició. I les roses vermelles. No se m’acut cap altra ciutat on podria passar això.

Sense cap mena de dubte, aquesta és una ciutat mediterrània, una de les grans ciutats producte de la cultura que ha nodrit tot Europa. Tots nosaltres hem crescut en aquesta herència de mites, llegendes i històries tan sòlids que gairebé són records. Potser fins i tot hi somiem i ens despertem meravellats davant del poder d’aquell món antic.

Allà on visc, al nord-oest de Londres, els carrers del meu barri duen els noms d’Agamèmon, Aquil·les, Menelau o Ulisses. Els taxistes potser us diran: “Ah, així que vostè viu als carrers grecs?” Un soldat que havia rebut una educació clàssica, com era costum en aquells temps, va construir tota aquella zona –un dels primers barris perifèrics– l’any 1890. La història explica que aquest home tenia una dona i molts fills al camp, i una amant amb encara molts més fills a Londres, i com que els havia de pagar els estudis, va decidir convertir-se en un home de negocis.

Ben bé al final del carrer on visc es pot observar un fet ben curiós. Hi ha un carreró que ell va batejar amb el nom d’Orestes Mews, però algú va tapar el nom amb una capa de guix. Era clar que algú s’havia queixat al regidor de l’Ajuntament perquè considerava que aquell nom era poc afortunat. La gent que vivia en aquell carrer es va empipar molt

i va treure la capa de guix que tapava el nom, de manera que ara es llegeix “Orestes” en un costat i el nom inofensiu de “Menares” a l’altre. Quants anys han passat des que Homer va explicar les seves històries, i com n’eren, d’antigues, aleshores? Ja han passat milers i milers d’anys. Però aquell nom, Orestes, encara té prou força en l’actualitat per despertar certes supersticions. No ens causa cap mena de sorpresa que, després de tants milers d’anys, a la gent del nord encara ens afecti la influència del Mediterrani i els seus mites, fins al punt que en una comèdia de situació de la televisió podem sentir com una dona gran diu amb enveja d’una altra que s’està maquillant per a una festa: “Aquesta es pensa que és Helena de Troia”. Malgrat tot, suposo que tot el que aquell regidor sabia era que el nom d’Orestes du mala sort, i que aquella dona gran únicament sabia que Helena havia estat una bellesa de temps pretèrits. Que aquestes coses succeeixin és un fet extraordinari, i encara ho és més que nosaltres les considerem perfectament normals. Sabem que els fenicis van arribar a les nostres illes fredes del nord per comerciar, i estic convençuda que també ho van fer vaixells procedents de Barcelona: avui dia hem descobert que els nostres avantpassats viatjaven molt més del que ens pensàvem. Ara ens és molt fàcil imaginar que la gent d’aquella època es desplaçava d’un costat a l’altre, a peu o en vaixell, de la mateixa manera que avui ho fem nosaltres, que viatgem pertot arreu per amarar-nos d’altres cultures i per descobrir que algunes d’elles són tant del nostre gust que gairebé ens en sentim ciutadans. Aquest és el motiu pel qual em sento extraordinàriament agraïda i encantada pel fet que hagueu decidit, en un gest ple de generositat, donar-me aquest premi, que sembla una confirmació d’una afinitat que he intentat explicar; d’un sentiment de parentesc. Gràcies: creieu-me quan us dic que estic molt agraïda. M’han donat premis en altres països, però cap no m’ha causat tanta satisfacció.

Un dels motius pels quals sento predilecció per Catalunya és la història que té, tan agitada i variada. Aquesta no és una regió del món que puguem qualificar de tranquil·la o exempta de sorpreses i canvis. Per mi, els països que tenen aquesta mena d’experiència són microcosmos d’un món en constant evolució, empesos per aquesta força i, de resultes d’això, plens de creativitat.

M’agradaria dir quatre paraules sobre el que la gent de la meva edat hem vist al llarg de les nostres vides. Als meus contemporanis no els caldrà que els refresqui la memòria, però els més joves potser s’enduran una bona sorpresa.

Quan era una nena, el món estava clarament dividit en grans blocs de poder. Jo formava part de l’Imperi britànic, considerat pels seus dirigents un lloc etern que gaudia dels favors de Déu. A Europa, l’Alemanya nazi semblava tan poderosa que la seva fi era inimaginable: es parlava d’un règim mil·lenari. Itàlia reclamava als quatre vents, amb grandiloqüència, el seu caràcter permanent. La Unió Soviètica s’estenia del Bàltic a l’Orient Llunyà. El Japó era l’Imperi del Sol. La Xina era aquell territori immens tantes vegades envaït que ben aviat esdevindria un altre imperi comunista. Jo vivia a la zona meridional de l’Àfrica, a la regió que es coneixia amb el nom de Supremacia Blanca, que tornava a estar segura d’ella mateixa; era difícil imaginar-ne el final. A Espanya poc després pujaria al poder el general Franco. Cada país europeu tenia un imperi: França, Itàlia, Portugal, Espanya, Holanda i Bèlgica. Totes aquelles potències, aquells blocs de poder, nacions i imperis semblaven impenetrables. Malgrat tot, l’Imperi britànic, aleshores tan segur d’ell mateix, ha desaparegut. L’Alemanya de Hitler va durar 13 anys. El rampell feixista d’Itàlia avui sembla una petita aberració incomprensible si tenim en compte l’autèntic caràcter d’aquell país. La Unió Soviètica –el gran imperi– ha

desaparegut. La Supremacia Blanca, també. Franco ja no hi és; Salazar, l'Imperi del Sol del Japó i tots els imperis europeus s'han debilitat, i fins i tot alguns han caigut en l'oblit. Una vegada, a Alemanya, en el decurs d'una entrevista, vaig comentar de passada a la jove periodista que me la feia que Alemanya havia tingut un imperi, però ella em va respondre indignada que el seu país no n'havia tingut mai cap. En una escola que fa poc vaig anar a visitar, una nena em va preguntar tota seriosa: "Què és això de l'Imperi britànic de què la gent parla tant?" Adéu a qualsevol esplendor del passat. En l'actualitat encara queda una gran potència –els Estats Units d'Amèrica– que sembla prou sòlida.

Per alguna raó o altra, la mentalitat de la nostra època no tolera grans blocs, potències o imperis. Què ho deu fer, que allò que fa centenars d'anys gairebé era una llei de la naturalesa, avui sembli un fet tan extraordinari? Totes les grans unitats s'han dividit. La Unió Soviètica s'ha fragmentat en molts països. Les colònies i els dominis que en el passat pertanyien a l'Imperi britànic, avui tenen un govern propi. Fins i tot la mateixa Gran Bretanya es pot trencar; si més no, els estrictes lligams que la uneixen s'estan debilitant: Escòcia i Gal·les són a punt d'obtenir un Parlament propi. Aquesta observació no la pot passar per alt el públic català. Potser s'ha de tenir la meua edat per entendre que tot, absolutament tot, és efímer i en constant evolució; res no es manté, i ara que tots ho sabem, tot evoluciona a tanta velocitat que amb prou feines podem assumir aquests canvis. El món està dominat per una febre evolutiva. Actualment ens resulta difícil recordar que hi ha hagut cultures que han durat –amb canvis, lògicament, però mantenint una base estable– centenars d'anys. Egipte, Babilònia i Assíria, entre d'altres, tenien una mena de continuïtat, però actualment un gran imperi –em refereixo a l'Imperi britànic– considera tot un èxit haver perviscut tres-cents anys.

Actualment s'ha de tenir molta sang freda per viure i, sobretot, molta voluntat per acceptar aquests canvis.

I ara vull parlar amb franquesa del paper que Catalunya ha exercit en la memòria popular de la nostra època. Quan s'adreça a audiències mixtes, la gent de la meua edat acostuma a descobrir a les cares de la gent més gran una expressió de conformitat amb les afirmacions que fa, mentre que a les cares dels més joves només hi troba una expressió buida: aquesta és una de les conseqüències de la velocitat dels canvis. Si dic que la Guerra Civil espanyola va ser un esdeveniment que va marcar poderosament la consciència de la gent que vivia lluny d'aquest país, de gent que potser no havia estat mai a Espanya, les persones de més edat sabran que el que dic és veritat. Però les guerres, com qualsevol altre fet, queden congelades en la memòria. Els que hi han pres part hi volen pensar o les volen oblidar, segons la fase d'experiència postbèl·lica en què estiguin –ja que després d'una guerra es viuen fases d'amnèsia o de record–, però sovint ignoren la manera com s'ha viscut la guerra –o com es viu encara– en les consciències dels altres països. A la Gran Bretanya, per citar només el cas d'aquest país, la Guerra Civil espanyola va paraitzar tota una generació. Recordo que quan era ben lluny, concretament a Rhodèsia del Sud, en ple cor de l'Àfrica, vaig sentir a la ràdio notícies referents a la guerra, i em va semblar que el cor se m'aturava a causa de la por, com si aquella guerra m'afectés personalment. Ara bé, penso que aquella sensació va ser molt estranya, perquè la meua generació ja havia viscut altres guerres. No, va ser precisament aquella guerra, la Guerra Civil espanyola, la que va fer que la gent jove d'arreu del món sentís una mena de responsabilitat personal, fins al punt que alguns van arribar a desplaçar-se a Espanya per lluitar-hi. Jo coneixia gent que hi havia

pres part, i aquesta experiència els va perseguir tota la vida. Hi havia un llibre que recollia la influència que Espanya va exercir en el nostre pensament; es tracta d'Homenatge a Catalunya, de George Orwell, escriptor que va participar en la guerra. Aquest llibre va fer dues coses. D'una banda, descrivia el patiment dels soldats mal equipats i valents que lluitaven contra un enemic tan fort i, de l'altra, informava l'esquerra del paper poc clar que havien exercit els rojos i la Unió Soviètica. Va ser un llibre molt influent i, si avui mirem enrere, és fàcil veure que va ser un dels que van transformar el pensament polític de la Gran Bretanya. El títol, Homenatge a Catalunya, resumia l'admiració i la preocupació que una generació –la meua– sentia pel vostre país. Per nosaltres, aquella expressió, “homenatge a Catalunya”, definia la Guerra Civil espanyola, i això no deixa de ser una ironia; bé, la definien aquest llibre i el Guernica de Picasso, un fet que qualsevol persona que hagués sentit parlar de la guerra comprenia. El vostre país té una vida artística plena i una literatura molt rica, però no és un país gaire gran. Els països petits poden arribar a exercir una influència desproporcionada en la cultura mundial, de la mateixa manera que un sol llibre, encara que sigui força curt, pot plasmar els sentiments d'una generació pel que fa a la guerra.

És precisament perquè sóc escriptora que m'heu concedit aquest premi, per això ara us vull parlar a grans trets de literatura. Heu honrat Yashar Kemal com a escriptor, i ja sabem tots la gran importància que ha tingut la seva obra a l'hora d'informar el món de la situació que viu Turquia actualment. Heu honrat el president Havel, conegut com a dramaturg i escriptor molt abans que com a polític. Avui dia tothom reconeix L'arxipèlag Gulag, de Soltjenitsin, com una de les causes de la fi de l'Imperi soviètic. A tots els països hi ha escriptors valents que expliquen la veritat, de vegades posant en perill la pròpia vida. Ara mateix penso en Nawal al-Sa'dawi, que escriu sobre les dones en les cultures islàmiques més rígides. Esmento el seu nom perquè representa molts altres escriptors menys coneguts. Aquesta gent paga un preu molt alt pel seu valor. Però la casa de la literatura té moltes mansions, i desafiar la injustícia és una de les moltes funcions que té. Tendim a donar per segurs altres aspectes.

Donem per segur allò a què estem acostumats. De la mateixa manera que no ens aturem a pensar com n'és de sorprenent que mites del Mediterrani amb milers d'anys d'existència influeixin encara avui en cultures d'arreu del món, tampoc no ens aturem a pensar per què existeix la novel·la. Intentem imaginar-nos quina imatge del món i de la història tindríem si la novel·la o el drama no existissin, però sobretot la novel·la, que considerem un producte tan propi del nostre temps. Per donar un argument, diguem que la novel·la va començar amb El Quixot; ben mirat, no va començar gaire abans, tot just fa tres o quatre segles, i que pobres que seríem sense ella! La novel·la no es pot jutjar només des d'un punt de vista artístic, pels plaers estètics que tots coneixem i apreciem, ja que també informa, i aquest és l'aspecte que tendim a passar per alt. Nosaltres devem la imatge que tenim de la Rússia prerevolucionària als grans escriptors d'aquell país. Si volem saber com era França durant el període immediatament anterior a la Primera Guerra Mundial, tenim Proust perquè ens la descriu: fa un retrat de l'època en el qual descriu la política –amb el cas Dreyfus com a protagonista–, l'exèrcit, la medicina, la moda, el teatre, la música, la pintura, la literatura, el menjar i els submons del crim i la perversió. Thomas Mann va fer el mateix servei per a Alemanya; les literatures anglesa, escocesa i irlandesa, tan variades, han creat una imatge d'aquests països que transcendeix els interessos locals. A la zona de l'Àfrica que conec, Zimbabwe, Thomas Hardy és un dels escriptors preferits: a la Gran Bretanya el llegim com la veu d'un

passat semirural, però a l'Àfrica, on la vida encara està tan lligada al camp, Thomas Hardy sembla un autor contemporani. En aquestes últimes dècades, el boom de la literatura sud-americana ha creat una imatge d'aquell continent molt més poderosa que la que ens podria donar qualsevol llibre o guia de viatges. Per conèixer l'Espanya del segle XIX, ens aconsellen que llegim Galdós; per conèixer el Portugal d'aquest mateix segle, ens remeten a Eca de Quiros.

A través de la literatura no només explorem un país, una cultura o un període de la història, sinó també l'estat d'ànim i el pensament, fets que transcendeixen els límits nacionals. De seguida em vénen al cap dues literatures. Una és l'escriptura negra, l'obra dels escriptors d'aquesta raça, una literatura amb consciència de la pròpia identitat i deliberadament política. L'altra és l'escriptura de les dones. En les últimes quatre dècades ha sorgit un corrent literari femení que té per objectiu definir el caràcter femení i que descriu de maneres diferents què significa ser dona sota el domini masculí. A vegades sembla que hagin inventat alguna cosa nova. De fet, en algunes zones del món això és així: el fet que les dones escriguin constitueix una autèntica novetat. Però aquest país, Catalunya, ha tingut escriptores excel·lents en el segle XIX i molt abans que s'iniciés el moviment de les dones, als anys seixanta del segle XX. Una escriptora que pertany a la tradició anglesa, com jo mateixa, ha d'estar agraïda i ha d'assumir una herència que li permet no haver de lluitar com a dona perquè li publiquin les obres i perquè la reconguin. L'editora Carmen Callil, fundadora de l'editorial feminista Virago, va passar mesos al Museu Britànic, on va descobrir dotzenes de noms d'escriptores en gran part oblidats. A Anglaterra les dones ja fa segles que es guanyen la vida com a escriptores, a vegades queixant-se amargament de la seva situació. Un exemple d'aquesta mena d'autores és Charlotte Brontë, i una altra de més subtil –i, de retruc, més punyent– és Jane Austen. La gratitud que sento envers aquesta herència és el motiu pel qual comparteixo la màxima de Virginia Woolf, que afirmava que les escriptores seran lliures en el moment en què, un cop assegurades per disposar-se a escriure, no pensin que estan "escrivint com una dona". Perquè una cosa és ben clara: la nostra herència inclou els escriptors masculins. Quan va néixer la novel·la, la veu de les dones es va fer sentir immediatament: la dona va aparèixer després de segles de ser invisible.

Bé, em refereixo, és clar, a les dones corrents. Abans de la novel·la, les dones eren poetesses o cantants i, per definició, havien de ser dones de classe alta o, com a mínim, dones que no estiguessin obligades a fer les feines de la casa. Anna Karèlina, per citar tan sols una novel·la; aquesta història d'amor arquetípic ens ha hipnotitzat tant que no hem aconseguit adonar-nos que aquest llibre conté una immensa galeria de dones d'aquella època, entre les quals la bellesa de societat que Anna encarna possiblement és la menys interessant. Convé llegir aquesta novel·la –i d'altres– amb aquesta idea al cap: que actualment no seria possible trobar aquesta mena de dones ni en la nostra cultura ni, com a mínim, en el pròsper món occidental, tot i que sí que la podem trobar en cultures menys desenvolupades. No obstant això, crec que no hauríem de perdre de vista el fet que el naixement de la novel·la va significar que les dones corrents tot d'una tinguessin una veu. I aquest corrent es va estendre amb el moviment de les dones dels anys seixanta. Sabem, per exemple, què pensen les pobres dones de raça negra d'un país africà, les que estan sotmeses a l'islam o les que viuen a la Xina. Contínuament, quan es publica una novel·la, se'ns obre tota una àrea nova d'experiència humana: aquesta és una de les funcions de la novel·la i la que amb més freqüència oblidem.

Em podria estendre sobre aquesta qüestió, però crec que la idea queda prou clara: el coneixement que tenim del món on vivim ens l'ha donat bàsicament la literatura, que actua com una mena de transparència multicolor que encaixa sobre una estructura de fets geogràfics, físics i d'història formal. La literatura és un recull de pensaments, sentiments i sensibilitats canviant. Per entendre fins a quin punt un saber té multitud de facetes i és generós, només hem de passar mitja hora amb una persona que no hagi llegit. Llavors existeix un altre fenomen, el de la persona que ha rebut una formació i que ha passat molts anys a l'escola i a la universitat, però que no ha llegit gens, i que la visió que té del món es limita als coneixements que necessita per completar una carrera. Abans l'educació incloïa per norma l'hàbit de la lectura; avui ja no és així. A la Gran Bretanya s'estan fent grans esforços per aconseguir que la mainada i la gent jove llegeixin, i es pot veure aquella imatge tan terriblement punyent d'un noi o una noia joves, d'uns vint anys, que de sobte entenen la situació de desavantatge en què es troben pel fet de no haver llegit i d'haver mirat únicament la televisió, per la qual cosa ara intenten llegir per recuperar el temps perdut.

Durant segles, el llibre –o la lectura– ha estat valorat i venerat, i tothom qui podia en comprava. Actualment estem enmig d'una revolució tecnològica que posa en perill l'existència dels llibres, una revolució de la qual som plenament conscients. En el passat s'han produït revolucions sense que la gent, aparentment, se n'adonés. Una d'elles, la impremta, va ser una de les primeres revolucions tecnològiques i va suposar el naixement del llibre. Van haver de passar unes quantes dècades abans que tot Europa no s'omplís d'impremtes i de llibres. Segurament, la velocitat a què es devia produir aquesta situació va ser un xoc, perquè aleshores la gent estava avesada a canvis lents. Quan es van publicar aquells primers llibres copiats a mà i d'enorme valor, la gent els llegia en veu alta. Mai no els va passar pel cap fer-ho d'una altra manera. Els monestirs eren llocs molt sorollosos, ja que els monjos hi recitaven els textos sagrats. Posteriorment els van començar a llegir en veu baixa, murmurant les paraules. Van haver de passar de dos a tres segles perquè aprenguessin a llegir com avui ho fem, en silenci. Havia estat un canvi lent però, de sobte, pertot arreu hi havia llibres i gent que els llegia. En aquells moments, algú es va preguntar quin efecte tindria aquella revolució en les nostres ments? Algú es va preguntar si canviarien els nostres cervells? Perquè és evident que el cervell va patir certes alteracions, i que avui dia coneixem alguns d'aquests canvis. Que potser es van produir alteracions que ni tan sols avui no aconseguim entendre? El canvi més esfereïdor es pot constatar fàcilment: hem perdut capacitat de memòria. Abans que hi haguessin obres de consulta, directoris, llibretes d'adreces o diaris, la gent tenia tota aquella informació gravada al cap. A l'Àfrica, per posar un exemple, hi podem trobar gent gran, analfabeta, amb una memòria com la que nosaltres vam tenir en altres temps. Noms, adreces, números de telèfon, fets, esdeveniments, dates... Tenen totes aquestes dades emmagatzemades al cap i veuen la nostra dependència per les notes escrites com un autèntic handicap. En aquells moments vam perdre una facultat, i no crec que fos una pèrdua prevista. El nostre cervell va quedar alterat. I actualment està tornant a canviar. Amb la negligència que caracteritza els humans, hem deixat –de manera passiva, sense cap reflexió prèvia– que ens sotmeti la nova revolució que suposen Internet, els ordinadors, els faxos, les fotocopiadores, els telèfons i els satèl·lits, i no tenim ni idea de quins seran els efectes. Alguns ja són evidents: el cervell de la mainada és diferent del dels adults; per ells, les noves tecnologies són molt senzilles. I cada vegada la gent és menys capaç de mantenir-se

concentrada en una cosa: estem desenvolupant uns cervells de mosquit. Com acabarà tot això? Ho ignorem.

He parlat de literatura i de comunicació perquè és la meva especialitat, però tots sabem que arreu on mirem, en qualsevol esfera de l'activitat humana, succeeix el mateix: es produeix una multiplicació dels perills i de les possibilitats, de la por i de l'esperança. I així, com sempre passa o, més ben dit, com sempre ha passat des que vam adquirir la capacitat de veure'ns amb cert distanciament, sabem que som a dalt d'una mena de pont i que mirem cap a un passat que desapareix en el mite i la llegenda –un passat que recula contínuament mentre aquella ombra, que és la nostra ignorància, s'allunya i nosaltres afrontem un futur desconegut. Però en aquest món nostre estem vivint una gran novetat, un canvi ple d'esperança: hi ha una gran diferència entre el “nosaltres” de, posem per cas, fa cent anys i el “nosaltres” actual, ja que el d'aleshores era un “nosaltres” nacional, d'aquesta o d'aquella nació; en canvi avui, quan parlem de “nosaltres”, sovint ens referim a la humanitat del poble global. Ja sabem –de fet, en som plenament conscients– que perillós i imprevisible que és el nostre futur; sabem que hi ha possibilitats que els nostres avis ni tan sols no van arribar a somiar. I enlloc, ni en el passat ni en el futur, ningú no podrà percebre de manera més immediata aquestes expectatives que aquí, a les costes del Mediterrani, on avui ens trobem.

I ara m'agradaria tornar-vos a agrair de tot cor que m'hagueu concedit aquest premi i que m'hagueu convidat a aquest acte.